

Yttrande över SOU 2025:2 Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter

Inledning

Umeå universitet har anmodats att yttra sig över 2023 års fri- och rättighetskommitténs betänkande Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter (SOU 2025:2). Betänkandet omfattar dels frågor om införande av grundlagsskydd för rätten till domstolsprövning (avsnitt 2), rätten till abort (avsnitt 3) samt ett generellt skydd mot diskriminering (avsnitt 4), dels frågor om förändringar i grundlagsskyddet för rätten till medborgarskap (avsnitt 5), föreningsfriheten (avsnitt 6) samt äganderätten och näringsfriheten (avsnitt 7). Yttrandet behandlar dessa ämnen i ovannämnda ordning, vilket även följer betänkandets kapitelindelning (kapitel i betänkandet angivet inom parentes).

Yttrandet har utarbetats av professor Johan Lindholm, Juridiska institutionen.

Införande av grundlagsskydd för rätten till domstolsprövning (kap. 4)

Umeå universitet är positiv till förslaget att införa ett grundlagsskydd för rätten till domstolsprövning. Rätten till prövning är en rättsstatlig grundpelare och fundamental för att skydda enskilda rättssubjekt mot ett godtyckligt utövande av offentlig makt. Ett införande av en sådan bestämmelse innebär inte heller någon materiell förändring dels då det sedan länge finns uttryck för en rätt till prövning i lag, dels då den rättigheten åtnjuter ett konstitutionellt skydd genom Europakonventionen och EU-rätten.

Vad gäller den föreslagna formuleringen av ett sådant skydd anser Umeå universitet att formuleringen "oavhängig och opartisk domstol eller annat rättsskipningsorgan som upprättats enligt lag" att föredra framför den föreslagna skrivningen "domstol eller annat oavhängigt rättsskipningsorgan". För det första skulle detta tydliggöra och förstärka det konstitutionella skyddet för domstolarnas oavhängighet och opartiskhet. För det andra skulle en sådan ordalydelse, som ligger närmare motsvarande skydd i artikel 6 i Europakonventionen och artikel 47 i Stadgan, undvika godtyck-

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr FS 1.5-243-25
Ert dnr Ju2025/00072

liga skillnader mellan mål som har respektive saknar europarättslig koppling.

Avslutningsvis vill Umeå universitet uppmärksamma de eventuella konsekvenserna av att rättigheten, enligt den föreslagna lydelsen, i materiellt hänseende inte är avgränsad till vissa rättigheter eller måltyper. Utredningen konstaterar korrekt att den rätt till domstolsprövning som för närvarande finns uttryckt i svensk lag har ett vidare tillämpningsområde än skyddet Europakonventionen (civila rättigheter och anklagelser om brott) och EU-stadgan (inom EU-rättens tillämpningsområde) och slår fast att bestämmelsen bör utformas på ett sätt som "inte innebär någon annan ändring av rättsläget än att rätten till domstolsprövning ges grundlagsförankring." (s. 70) Det kan dock inte uteslutas att en grundlagsskyddad "rätt att få sin sak prövad", som saknar kvalifikation till vissa "saker", skulle kunna innebära ett krav på domstolsprövning som inte omfattas av nuvarande lagstiftning.

Införande av grundlagsskydd för rätten till abort (kap. 5)

Umeå universitet ställer sig tveksam till förslaget att införa ett grundlagsskydd för rätten till abort. Förslaget ligger förvisso i linje med en allmän utveckling med starkare skydd för den personliga integriteten, men utgör ett tydligt avsteg från övriga rättigheter skyddade i 2 kap. 2 vilka huvudsakligen innebär ett negativt skydd mot det allmännas maktutövning och ingrepp i den privata sfären. Detta inkluderar bland annat förbuden mot dödsstraff, kroppsstraff, tortyr, påtvingat kroppsligt ingrepp, kroppsvisitation, rätten till liv och privatliv samt omänsklig och förnedrande behandling, vilka kommittén menar att rätten till abort är en följd av (s. 86). Rätten till utbildning är för närvarande det enda tydliga exemplet på en positiv rättighet i RF, det vill säga som innebär att det allmänna har en konstitutionellrättslig skyldighet att aktivt vidta åtgärder till gagn för enskilda. Det innebär inte i sig att det är olämpligt att i regeringsformen införa positiva rättigheter, men väl att ett sådant avsteg bör föranledas av starka skäl. Detta gäller i synnerhet en positiv rättighet som saknar grundlagsskydd i de allra flesta rättsordningar.

Enligt Umeå universitet är de skäl som kommittén anför till stöd för sitt förslag inte tillräckligt starka och att dess slutsats "att rätten till abort och de intressen som den skyddar är av så stor betydelse att rättigheten bör komma till uttryck i grundlag" (s. 111) är svagt underbyggd. Betänkandet motiverar förslaget med att rätten till abort inskränkts i vissa andra länder. Detta bör enligt vårt förmenande inte i sig vara styrande för vilka förmåner som ska ges grundlagsskydd som rättigheter i svensk rätt. Ett införande av nya rättigheter bör motiveras på principiell grund, inte aktuell utveckling, och under alla omständigheter inte aktuell utveckling i andra stater. Det förefaller vidare tveksamt att införa en positiv, grundlagsskyddad rättighet

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr FS 1.5-243-25
Ert dnr Ju2025/00072

till en viss typ av medicinsk behandling — abort — men varken till medicinsk behandling generellt eller till andra former av medicinsk behandling. Abort är utan tvekan en för många personer mycket viktig typ av medicinsk behandling, men det skapar ett rättighetshierarkiskt problem: varför ska just denna typ av vård åtnjuta ett konstitutionellt skydd, men inte till exempel akutvård eller tillgång till livräddande läkemedel?

Avslutningsvis, om en rätt till abort införs är det, mot bakgrund av vad som anförts ovan, lämpligt att denna utformas som en negativ rättighet istället för en positiv rättighet, det vill säga att det allmänna *förbjuds från att inskränka möjligheten att göra abort* jämfört med att det allmänna ska *tillförsäkra en möjlighet att göra abort*. Till exempel var den numera avskaffade rätten till abort enligt amerikansk rätt av det föregående slaget och kommittén har inte angivit några tydliga skäl varför svensk rätt bör gå längre. Under alla omständigheter är det lämpligt att detta alternativt ytterligare utreds och övervägs.

Införande av ett generellt grundlagsskydd mot diskriminering (kap. 6)

Umeå universitet delar kommitténs bedömning att införandet av ett generellt grundlagsskydd mot diskriminering bör ha ett brett parlamentariskt stöd och att det vore olämpligt att utan ett sådant stöd genomföra en grundlagsändring.

Vi vill dock framhålla att ett generellt diskrimineringsförbud i grundlagen, rätt utformat, skulle kunna öka tydligheten i rättighetsregleringen och stärka individens rättsskydd i förhållande till det allmänna. En sådan bestämmelse bör då balansera behovet av skydd med möjligheten till sakligt motiverade särbehandlingar. En fortsatt översyn, eventuellt inom ramen för en ny utredning, vore enligt vår mening önskvärd.

Grundlagsskyddet för rätten till medborgarskap (kap. 7)

Umeå universitet tillstyrker kommitténs förslag om att införa en möjlighet att återkalla svenskt medborgarskap för den som har dubbelt medborgarskap och som fått sitt medborgarskap till följd av oriktiga uppgifter eller genom annat otillbörligt förfarande. Umeå universitet delar kommitténs uppfattning att individer som erhållit sitt medborgarskap på ett bedrägligt eller otillbörligt sätt ändå har en absolut rätt att behålla detta i omotiverad utsträckning strider mot allmänna offentlighetsrättsliga principer och att det inte är orimligt att den som uppsåtligen givit falska uppgifter, mutat sig till ett medborgarskap eller annars agerat otillbörligt drabbas därav. Tvärtom är det omvända resultatet orimligt och riskerar att undergräva systemets legitimitet. Det faktum att andra rättsordningar utan allvarliga problem

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr FS 1.5-243-25
Ert dnr Ju2025/00072

infört liknande möjligheter att på sådana grunder frånta medborgarskap talar för att så även kan ske i Sverige.

Till skillnad från kommittén anser dock Umeå universitet inte att medborgarskap bör kunna återkallas med hänsyn till brottslighet och i vart fall bör införandet av en sådan möjlighet föregås av ytterligare utredning. Umeå universitet har framför allt tre skäl för denna inställning.

För det första är medborgarskapet en av de viktigaste konstitutionella rättigheterna som finns och det krävs därför starka skäl för att försvaga grundlagsskyddet för medborgarskapet. Till stöd för förslaget anför kommittén intresset av "att skydda och stärka det särskilda band av solidaritet och lojalitet som finns mellan den svenska staten och medborgarna" (s. 196). Dessa intressen är klart svagare än de som anförts för återkallande på grund av bedrägeri och otillbörligt förfarande och inte av sådan vikt att de tydligt motiverar de föreslagna begränsningarna i en så central konstitutionell rättighet.

För det andra är kopplingen mellan konsekvensen och den drabbade individens agerande svagare och konsekvensen mindre förutsebar för den enskilde. Den individ som uppsåtligt agerat otillbörligt för att erhålla ett medborgarskap kan rimligen förvänta sig att hens agerande kan få konsekvenser för medborgarskapets bestånd. Detta gör sig inte på samma sätt gällande för den individ som — helt fristående från en ansökan om medborgarskap och som eventuellt fötts med sitt medborgarskap — begår ett brott, inklusive folkmord och andra mycket allvarliga folkrättsbrott.

För det tredje är det ett uppenbart problem ur ett rättsstatsperspektiv om man öppnar för att staten får återkalla medborgarskapet för medborgare som agerar "grovt illojal mot svenska staten". Förslaget innebär en principiellt farlig glidning där staten gör ett konstitutionellt åtskiljande mellan "goda" och "dåliga" medborgare. Detta underminerar grundtanken att medborgarskap är en oförytterlig rättighet liksom "det särskilda band av solidaritet och lojalitet som finns mellan den svenska staten och medborgarna" som betänkandet säger sig vilja skydda. Denna problematik gör sig inte gällande avseende återkallande på grund av bedrägeri och otillbörligt förfarande.

Grundlagsskyddet för föreningsfriheten i förhållande till kriminella sammanslutningar (kap. 8)

Umeå universitet är i princip positiv till förslaget att möjliggöra begränsningar av föreningsfriheten när det gäller grovt kriminella sammanslutningar. Vi delar kommitténs uppfattning att det vore olämpligt om grovt kriminella sammanslutningar, vars aktiviteter inte bidrar till demokratin utan tvärtom hotar den, kan skydda sig med föreningsfriheten. Juridiska institutioner noterar att det huvudsakliga motivet med den föreslagna

UMEÅ UNIVERSITET

Dnr FS 1.5-243-25
Ert dnr Ju2025/00072

grundlagsändringen är "att kunna kriminalisera varje deltagande" i kriminella sammanslutningar (s. 257–258). Vi ser många problem med en sådan lagstiftning, men noterar att det inte är en fråga för föreliggande remiss.

Betänkandet visar på vikten av att undantaget inte blir för stort och att det begränsas till att gälla vissa särskilt problematiska kriminella sammanslutningar, sådana som ägnar sig åt särskilt allvarlig eller "systemhotande" brottslighet. Umeå universitet välkomnar och delar denna uppfattning. Med hänsyn till detta är därför lämpligt att överväga om det föreslagna undantaget i RF 2 kap. 24 § 2 st. 1 p., som nu är formulerat på ett sätt som även kan inkludera andra kriminella sammanslutning, kan formuleras på ett sätt som ytterligare inskräpper undantagets begränsade omfattning, till exempel:

"Föreningsfriheten får begränsas när det gäller sammanslutningar vars huvudsakliga och systematiska syfte är att bedriva organiserad brottslighet i syfte att uppnå ekonomisk eller annan otillbörlig vinning, där verksamheten utgör ett konkret hot mot demokratins grundvalar eller rättsstatens funktion."

Grundlagsskyddet för äganderätten och näringsfriheten (kap. 9)

Umeå universitet delar kommitténs bedömning att förändring av grundlagsskyddet för äganderätten och näringsfriheten bör ha ett brett parlamentariskt stöd och att det vore olämpligt att utan ett sådant stöd genomföra en grundlagsändring.

Beslut i ärendet har fattats av professor Ruth Mannelqvist, den Samhällsvetenskapliga fakultetens dekan, efter föredragning av fakultetssamordnare Åsa P Isaksson.

För den Samhällsvetenskapliga fakulteten

Ruth Mannelqvist
Dekan

Åsa P Isaksson